

**M.T. Ciceronis, *Orator ad Brutum, Brutus* i *De senectute ad Athicum*;
L. Annei Senecae, *ad Gallionem De remediis fortuitorum***

Estudi codicològic del Ms. 12 de la Biblioteca Universitària de Barcelona

MARTA MANSO RUBIO (UB)

El manuscrit 12 de la Biblioteca de Reserva de la Universitat de Barcelona és una magnífica còpia italiana del segle XV que conté tres tractats de Ciceró, l'*Orator* (ff. 1r-46r), el *Brutus* (ff. 46v-107r) i el *De senectute* (ff. 107v-128r), i el *De remediis fortuitorum liber* de Sèneca (ff. 128v-133v).

Arribat a la Universitat de Barcelona després de la desamortització de 1837, el manuscrit, que provenia del convent de Sant Josep de Barcelona, va romandre perdut entre 1860 i 1958, quan Miquel Rosell el va descriure al primer volum de l'*Inventario General de manuscritos de la Biblioteca Universitaria de Barcelona* (1958), punt de partida de les primeres investigacions al voltant del manuscrit.

Ara bé, tot i haver estat estudiat per investigadors com Lisardo Rubio (1960), que el considerarà, a nivell textual, una còpia poc fidel d'una còpia directa del perdut *Laudensis*, i, posteriorment, per M. Mayer (1980) i Garrido-Valls (2003: 165-6), que hi han vist similituds a nivell estilístic amb el Ms. 358 (còdex copiat a requeriment de Stefano Nardini, arquebisbe de Milà, que recull les obres de Ciceró *De officiis*, *De paradoxis*, *De Sommo Scipionis*) i el Ms. 752 (còpia dels llibres de la *Política* i els *Econòmics* d'Aristòtil, traduïts per Leonardo Bruni i pertanyent a Joan Margarit, cardenal i bisbe de Girona), no disposava, encara, d'un estudi codicològic detallat com el que presentem a continuació.

Entre les seves característiques més interessants, destaca l'excel·lent elaboració del pergamí, de color blanc i d'una factura tan fina que Miquel Rosell (1958) el va considerar fet de paper¹ i, posteriorment, L. Rubio i M. Mayer el van descriure com a vitel·la; la lletra humanística acurada i les caplletres decorades seguint el cànon de l'*antiqua* florentina, amb motius decoratius de *bianchi girari*, tan similars als manuscrits 358 i 752 que semblen copiats per la mateixa mà, i la profusió de l'aparell crític que apareix als marges, que dona bona mostra de l'orientació didàctica del manuscrit i del lector, lletrat, a qui podia anar destinada la còpia.

¹ Probablement, es tracta d'una errada.

Dades de l'investigador

Nom: Marta Manso Rubio

Data: 09/05/2014 - 23/05/2014 – 29/05/2014 – 30/05/2014 – 06/06/2014 – 10/06/2014 – 13/06/2014

Ubicació actual

Ciutat: Barcelona

Biblioteca: UB - Reserva

Adreça: Gran Via de les Corts Catalanes, 585, 08007 Barcelona

Telèfon: Biblioteca de Reserva - 934 035 313

Web: <http://www.bib.ub.edu/>

Catàleg: Miquel Rosell, Francisco, *Inventario general de manuscritos de la biblioteca universitaria de Barcelona I*, 1 500 (1958), V. 1, p. 14.

Catàleg online:

http://catalog.ub.edu/search~S3*cat?/acicer{u00F3}/acicero/1%2C11%2C412%2CB/frameset&FF=acicero+marc+tulli++106+++43+ac&12%2C%2C400

Altres formats: CD-42. Disponible en microfilm de 35mm i en accés lliure a la Biblioteca Cervantes i la Biblioteca Patrimonial de la UB [BiPaDi]:

<http://bipadi.ub.edu/cdm/ref/collection/manuscris/id/1036>

<http://bib.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/p197/09255177522461195532268/index.htm>

Nom de la col·lecció dins de la biblioteca, si s'escau: El manuscrit no es troba dins d'una col·lecció, forma part dels manuscrits que es troben a la biblioteca de Reserva de la Universitat de Barcelona.

Signatures

Signatura: MS 12, tal com apareix al foli de guarda anterior (Mss. 12) en llapis blau.

Olim (antiga o antigues): Al foli de guarda antic anterior apareix la signatura 20-3-13 en llapis vermell, cancel·lada.

Signatures antigues: A la dreta de la part superior de la coberta anterior apareix escrita la signatura L-334, provinent del convent de Sant Josep de Barcelona, tal i com consta als seus catàlegs (Ms.1359, p. 155 i Ms.1361, f. 124v)².

² Catàleg Ms. 1359, p. 155 ("C. ante Y"): "Cicero, M.T., ad Brutum.... Ms, L-334".

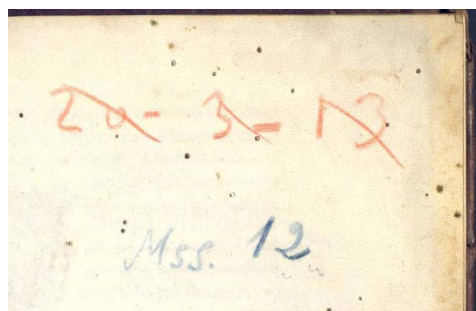
Índice de los autores y de sus respectivas obras, que existen en la Biblioteca de San José, C.D., de la ciudad de Barcelona. Segons Miquel Rosell, es tracta d'un manuscrit de principis del segle XIX.

Catàleg Ms. 1361, f.124v: "Cicero Marc. Tullus: Orator ad Brutus = De senectute. M.S.... L-334".

Índice de los libros, por los nombres de los autores, de la Biblioteca de los Carmelitas Descalzos, de Barcelona, segons Miquel Rosell, de principis de segle XIX.

Detall de l'angle superior extern de la relligadura. Signatura antiga: L-334

Detall de l'angle superior extern del foli de guarda antic amb l'olim i la signatura actual.

Història

Gràcies a la informació que apareix al catàleg online (al catàleg de Miquel Rosell no hi apareix informació al respecte), sabem que es tracta d'un manuscrit que prové del convent de Sant Josep de Barcelona, tal i com consta en els catàlegs d'aquesta institució que també es conserven a la Biblioteca de Barcelona (Ms.1359, p. 155 i Ms.1361, f. 124v), que va ésser enderrocada com a conseqüència de la desamortització de 1837.

Ara bé, tot i que probablement fou arran de la desamortització quan el manuscrit va passar a formar part de les col·leccions de la Biblioteca Provincial Universitària de Barcelona (tal i com demostren els segells que hi apareixen al llarg del manuscrit), no tenim més informació sobre quan i com es va produir aquesta adquisició. El que sí sabem, gràcies a l'estudi realitzat per Lisardo Rubio (1960: 226) és que el còdex, que estava mencionat al catàleg inèdit escrit a la seva arribada a la Universitat de Barcelona, s'hauria perdut entre el 1860 i el 1880, ja que el gran especialista de l'obra ciceroniana Laurand no el va trobar a la biblioteca el 1929, i la primera menció que tenim del manuscrit que semblava perdut és la del catàleg escrit per Miquel Rosell el 1958.

Títols al MS

Els títols del volum que apareixen a la relligadura són (títol i ubicació):

CICERON / AD BRUTUM / DE SENECTUTE	Segon entrenervi (compto els entrenervis des de la part superior del llibre)
SENECA / AD GALLIONEM / DE REMEDIIS / FORTUITORUM	Tercer entrenervi (compto els entrenervis des de la part superior del llibre)

Dades de còpia i lloc s'hi troben

Al volum no apareix informació del copista, del lloc de la còpia, destinatari, etc., raó per la qual hem de confiar en la informació que apareix al catàleg digital de la UB, així com en les deduccions que puguem extreure de la nostra descripció. Segons el catàleg de Miquel Rosell (1958: 14), es tracta d'una còpia de finals de segle XIV, mentre que el catàleg digital de la UB, seguint L. Rubio (1960) i M. Mayer (1980), estableix que seria una còpia que podríem datar d'entre 1450-70.

El nostre estudi codicològic confirmaria aquesta segona proposta, tenint en compte el tipus de lletra amb què està escrit el volum, la decoració de les caplletres o l'elaboració del pergami, entre d'altres. En efecte, la decoració de les caplletres mostra un disseny, de tipus *bianchi girari*, desenvolupat a Florència el segle XV, des d'on es va estendre per tota Europa³. Josep-David Garrido (2003), afirma:

El ms. 12 (làmina 14), en vitel·la, 263 x 160, conté les obres ciceronianes *Orator*, *Brutus*, *De senectute* i el *De remediis fortuitorum*. F. Miquel Rosell el considerà, equivocadament, del final del segle XIV. Nogensmenys, es tracta d'un text en humanística, amb inicials decorades, que segueix el cànon de l'*antiqua* florentina. Es caracteritza per les llargues cues de la Q i la presència d'un traç intermedi a la I capital (2003: 163-4).

Aquesta datació més tardana, juntament amb la seva procedència probablement italiana, vindria confirmada per l'excel·lència en l'elaboració del pergami. La seva comparació amb dos altres manuscrits que també es conserven a la Universitat de Barcelona i que provenen del mateix convent de Sant Josep⁴, el Ms. 358 i el Ms. 752, va en la mateixa direcció, per la lletra humanística tan similar que presenten tots tres, probablement atribuïbles a una sola mà, però, sobretot, per l'ornamentació de les caplletres (especialment en comparar-lo amb el Ms. 752), atès que ambdós mostren llaceries senzilles caracteritzades per les seves aplicacions d'or brunyit.

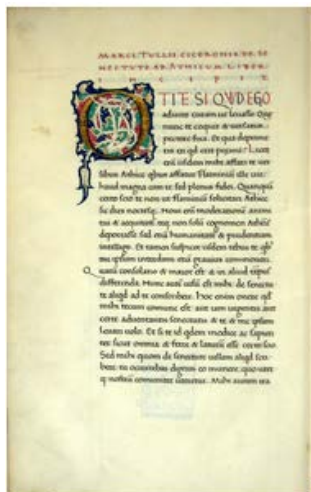
Com explica el web de l'exposició virtual del CRAI UB,

L'aparença senzilla i sòbria, tot i que extraordinàriament acurada, dels tres manuscrits, ens remet a un mateix origen italià. La seva presència a Barcelona revela l'interès que despertaven aquests tipus de còdexs a les biblioteques catalanes del segle XV, així com els lligams culturals que existien entre Catalunya i el nord d'Itàlia⁵.

³ Segons el catàleg digital de manuscrits il·luminats de la British Library, accessible a: [Últim accés: 13/06/2014] <http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/GlossW.asp>

⁴ Tal i com apareix a la vitrina de l'exposició virtual del web del CRAI UB [últim accés: 13/06/2014], a: <http://www.bib.ub.edu/fileadmin/bibs/reserva/vitrines/vitrinaitalia.htm>

⁵ *Íbidem*.

Ms. 12, fol. 107v; Ms. 358; Ms. 752. Font: Vitrina de l'exposició virtual del CRAI UB (*ibid.*)

Colofó

No hi ha un colofó on aparegui informació sobre la còpia (lloc, data, nom del copista, etc.), només trobem els colofons finals de les diferents obres on apareixen els autors i títols de les obres, als ff. 46r, 107r, 128r i 133v:

fol. 46r: . MARCI . TVLLII : CICERONIS : ORATOR/ AD : BRVTVM : LIBER :
EXPLICIT : FOe/ L I C I T E R.

fol. 107r: . MARCI . TVLLII . CICERONIS . BRVTVS ./ EXPLICIT . FOeLICITER.

fol. 128r: . MARCI : TVLLII : CICERONIS : DE/ SENECTVTE : AD : ATHICVM :
LI/ BER : EXPLICIT : FOELICITER.

fol. 133v: . LVCII : ANNEI : SENECAE : DE : REMe/ DIIS : FORTITVITORVM :
AD : GALLIO/ NEM : EXPLICIT : FOELICITER.

Matèria escriptòria

Es tracta d'un volum realitzat en pergami blanc, de molt bona qualitat. La posició de la pell és pell-carn-carn-pell (PCCP). Només té dos folis de paper al principi i al final del volum, com a folis de guarda anteriors i posteriors, que formen part de la relligadura moderna, restaurada entre els segles XIX i XX.

Format: Folí petit.

Relligadura

Relligadura antiga en pell sobre fusta d'estil mudèjar, amb motius geomètrics en sis requadres octogonals formant llaceries, i puntejat i bandes amb filets als marges fets amb ferros en fred. Originalment, disposava de fermalls de metall, ara perduts, dels quals només resten els forats amb els quals s'enganxaven a la coberta. El tall és tintat en daurat.

La relligadura ha estat restaurada en època moderna (entre els segles XIX i XX segons el catàleg), moment en què es va enganxar la part antiga conservada a una relligadura moderna, amb llom de pell i nervis falsos, en els quals apareixen els noms dels autors i els títols del volum en daurat (vegeu l'apartat "títols al MS").

Relligadura, coberta anterior.
Font: Biblioteca Patrimonial Digital de la
Universitat de Barcelona [BiPaDi]

Estat de conservació

Es tracta d'un volum en molt bon estat de conservació, restaurat en època moderna. Com ja hem indicat, la relligadura ha estat restaurada, enganxant la part antiga a la relligadura moderna. A més, es veuen encara túnels de bibliòfags a la relligadura antiga (restaurada) i als primers i últims folis del quadern.

Els folis es troben en un estat de conservació excepcional, sense cap marca o taca que en pugui dificultar la lectura, però trobem petites taques d'humitat i brutícia, ditades, etc. als

costats del cos del text (al f. 85 fins i tot percebem una taca del que podria ser sang d'algun mosquit).

Hi ha dos folis de guarda moderns al principi i al final del volum (anterior i posterior) que formen part de la relligadura moderna, fets de paper i aparentment sense filigranes, corroborant així la datació de la restauració en un moment posterior al segle XVIII. Entre aquests folis de guarda moderns i el text hi ha un altre foli de guarda anterior i posterior, contemporani a la còpia del manuscrit. L'inicial presenta al lateral extern un color força més enfosquit, la qual cosa ens fa pensar que originalment hauria estat un foli de guarda captiva, enganxat a la coberta. És també interessant que el foli de guarda posterior contemporani a la còpia (i enganxat a l'últim quadern mitjançant un unglet) està pautat.

Mides

Per a realitzar l'anàlisi de les mides del manuscrit, s'han pres com a referència un foli de cadascun dels dos programes decoratius que apareixen al volum, corresponents a les obres de Ciceró (ff. 1r-128r) i l'obra de Sèneca (ff. 128v-133v), per tal de veure si, tot i presentar un programa ornamental diferent, presenten la mateixa composició de pàgina.

	Alt	Ample	Lloc
Relligadura	270 mm	170 mm	Relligadura
Foli	263 mm	162 mm	f. 2
Foli	262 mm	162 mm	f. 129
Caixa	167 mm	86 mm	f. 2
Caixa	168 mm	86 mm	f. 129
Columnes supletòries verticals	Esq: 6 mm	Dreta: 6 mm	f. 2
Columnes supletòries verticals	Esq: 6 mm	Dreta: 6 mm	f. 129

Gruix de la relligadura: 40 mm.

A dreta i esquerra de la caixa hi ha una columna supletòria vertical per a les inicials de 6 mm.

Distribució de la pàgina

Pel que fa a la distribució de la pàgina, tornem a analitzar un foli de cada programa decoratiu, que mostren un disseny uniforme, amb el mateix nombre de columnes i línies de pautat. A més, en tot el volum l'escriptura reposa sobre la primera línia del pautat.

	Núm.	Lloc
Col.	1	A tot el volum
Col	1	“ ”
lín.	28 línies de pautat	“ ”
lín.	28 línies de pautat	“ ”

Detall de la foliació

Foliació moderna en xifres aràbigues a llapis, situada a l'angle superior extern del foli. No hi ha cap error en la foliació.

Folis totals del volum: 2 guardes modernes + 1 foli de guarda antic + 133 folis + 1 foli de guarda antic + 2 guardes modernes. Ni les guardes modernes ni les antigues (anteriors i posteriors) estan foliades. El foli de guarda antic final està pautat (enganxat amb un unglet).

2 s/n + I s/n + 1-133 + I s/n + 2 s/n ff.

Col·lació

Al volum trobem 17 quaderns, 16 de 8 folis cadascun i l'últim de 6 folis + I s/n (foli de guarda).

Tots els quaderns excepte l'últim (probablement per la diferència de folis) tenen numeració de quadern al vers, centrada i en xifres romanes, al peu de l'últim foli del plec, a imitació del sistema carolingi (Alta Edat Mitjana), tot i que moltes han quedat tallades.

En alguns quaderns queden restes de les signatures de quadern, de tipus alfanumèric, a partir de les quals podem reconstruir la resta de signatures del volum. No es conserva cap evidència de l'existència de reclams.

Quadern	Sign.	Núm. Folis	Lloc (ff.)	Cosit (centre del plec)	Posició i text del reclam
I	[A] + (f. 4r)	8 (4/4)	I guarda + ff. 1-7	ff. 3/4	No en té
II	[B]	8 (4/4)	ff. 8-15	ff. 11/12	“ ”
III	[C]	8 (4/4)	ff. 16-23	ff. 19/20	“ “
IIII	[D]	8 (4/4)	ff. 24-31	ff. 27/28	“ “
V	[E]	8 (4/4)	ff. 32-39	ff. 35/36	“ “
VI	[F]	8 (4/4)	ff. 40-47	ff. 43/44	“ “
VII	[G]	8 (4/4)	ff. 48-55	ff. 51/52	“ “
VIII	[H]	8 (4/4)	ff. 56-63	ff. 59/60	“ “
IX	[I]	8 (4/4)	ff. 64-71	ff. 67/68	“ “
X	[K]	8 (4/4)	ff. 72-79	ff. 75/76	“ “
XI	[L]	8 (4/4)	ff. 80-87	ff. 83/84	“ “
XII	M IIII (f. 91r) + (f. 92r)	8 (4/4)	ff. 88-95	ff. 91/92	“ “
XIII	[N]	8 (4/4)	ff. 96-103	ff. 99/100	“ “
XIIII	[O]	8 (4/4)	ff. 104-111	ff. 107/108	“ “
XV	[P] III (f. 114r) [P]IIII (f. 115r) + (f. 116r)	8 (4/4)	ff. 112-119	ff. 115/116	“ “

XVI	[Q]	8 (4/4)	ff. 120-127	ff. 123/124	“ “
[XVII]	[R] + (f. 131r)	6 (3/3) + I	ff. 128-134 [+ 1s/n]	ff. 130/131	“ “

Estructura de l'últim quadern [XVII]

Signatures de quadern

Signatura	Posició	Lloc
+ (cosit, centre del plec)	Angle inferior dret del foli	f. 4r
M IIII	Angle inferior dret del foli	f. 91r
+ (cosit, centre del plec)	Angle inferior dret del foli	f. 92r
[P] III	Angle inferior dret del foli	f. 114r
[P] IIII	Angle inferior dret del foli	f. 115r
+ (cosit, centre del plec)	Angle inferior dret del foli	f. 116r
+ (cosit, centre del plec)	Angle inferior dret del foli	f. 131r

Trobem signatures de quadern alfanumèriques en els folis marcats als quadre (especialment les dels ff. 91 i 92, i parcialment als ff. 115 i 116), gràcies a les quals podem reconstruir les signatures dels altres quaderns, que han estat tallades. Aparentment, no hi ha errors a les signatures.

Mà o mans i lloc on es troben

Mà	Detall	Lloc
Humanística	Acurada	ff. 1r-133v

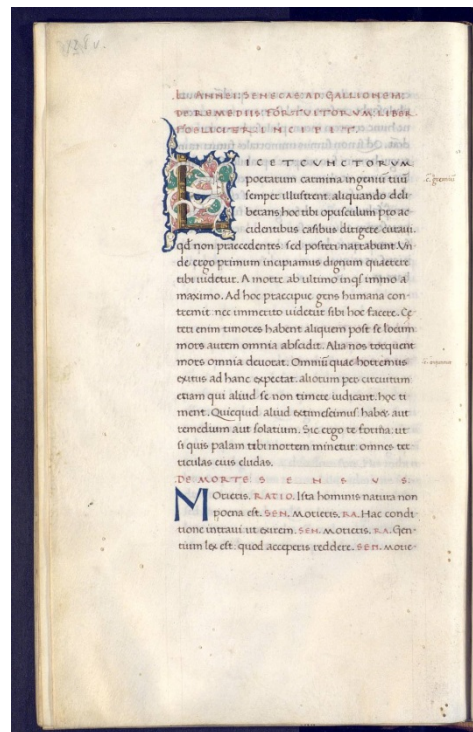
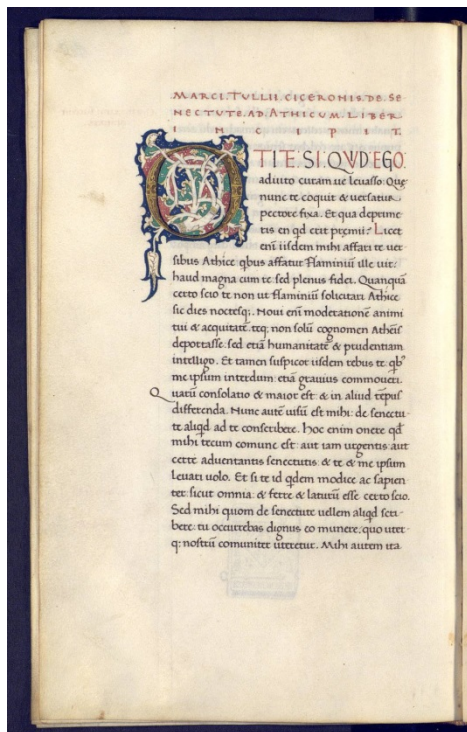
El volum sembla realitzat per una sola mà, emprant dos programmes decoratius diferents: un entre els ff. 1r-128r, que correspon a les obres de Ciceró que apareixen al volum, i un altre entre els ff. 128v i el 133v, corresponent a l'obra de Sèneca. En ambdós casos trobem la mateixa tipologia de lletra, així com el mateix tipus de tinta, però la disposició de la decoració (especialment pel que fa a la decoració menor i les anotacions marginals) sembla correspondre a dos programes artístics diferents, probablement com a resposta a la còpia de dos originals també diferents.

Filigranes i lloc on es troben

Només els dos folis de guarda inicials i finals són de paper i formen part de la relligadura moderna (segons el catàleg digital, restaurada entre els segles XIX i XX), però cap d'ells presenta filigranes.

Decoració

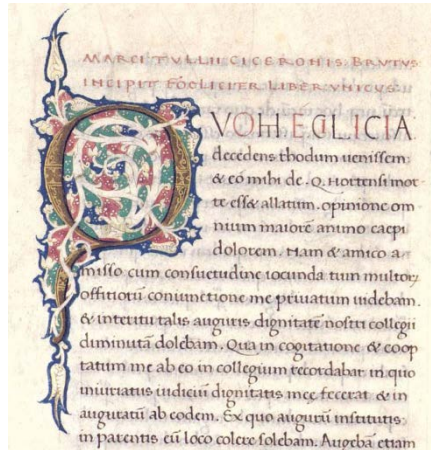
Ens trobem davant d'un manuscrit amb pocs elements decoratius, però magníficament elaborats. Tot i que el tipus de lletra és molt similar al llarg de tot el volum i la decoració major (caplletres) segueix un mateix esquema, cosa que ens fa pensar en l'existència d'una sola mà, la decoració menor (inicials secundàries, incipits, anotacions marginals, etc.) presenta certes diferències, que ens fan considerar la possibilitat que el copista seguís la decoració de dos originals diferents. Aquesta idea es corrobora pel fet que les tres primeres obres, totes elles de Ciceró, segueixen un programa decoratiu (que a partir d'ara anomenarem "Programa decoratiu 1"), mentre que l'última obra, de Sèneca, mostra una decoració que respon a un programa diferent (que anomenarem "Programa decoratiu 2").

Programes decoratius dels ff. 107v i 128v. Font: BiPaDi

Caplletres: Quatre caplletres (als ff. 1r, 46v, 107v i 128v) amb or brunyit i gravat, decorades amb motius vegetals de tipus *bianchi girari* (decoració de vinya blanca) amb colors verd, blau i vermell. El volum no presenta orles, però en dos casos (als ff. 46v i 107v) la caplletra s'estén una mica al voltant del text, formant una petita decoració marginal.

- f. 1r – La caplletra (V) ocupa 6 línies de pautat.
- f. 46v – La caplletra (Q) ocupa 6 línies de pautat, però es desenvolupa 8 línies més creant una petita decoració al marge.
- f. 107v – La caplletra (O) ocupa 6 línies de pautat, però es desenvolupa 3 línies més creant una petita decoració al marge.
- f. 128v – La caplletra (L) ocupa 5 línies de pautat. És l'única obra de Sèneca que apareix al volum i la que disposa d'un programa decoratiu diferent de la resta del volum, tot i que la decoració de la caplletra segueix el mateix estil que les anteriors.

Detall de la caplletra del f. 46v, que s'estén 6 línies de pautat més creant decoració marginal.

Font: BiPaDi

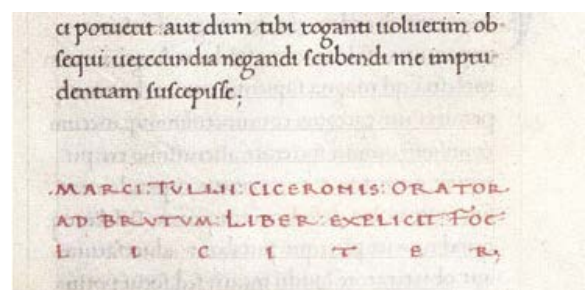
Rúbriques: A tot el volum (ff. 1r, 46v, 107v i 128v) apareixen en tinta vermella, amb les lletres en majúscula i les paraules separades per “:” o “.” a la manera de motius decoratius.

Colofons: A tot el volum (ff. 46r, 107r, 128r i 133v) apareixen també en tinta vermella, amb les lletres en majúscula i les paraules separades per “:” o “.” a la manera de motius decoratius.

Calderons: No hi ha calderons en tot el volum.

Detall de la rúbrica i de l'incipit del fol. 107v. Font: Biblioteca Cervantes Virtual.

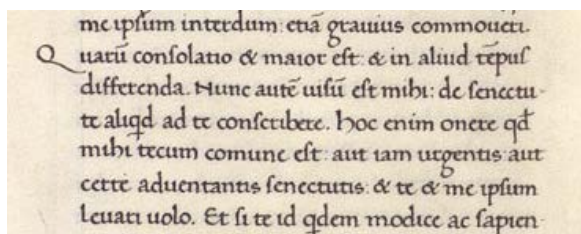

Detall de l'èxipit del fol. 46r. Font: Biblioteca Cervantes Virtual.

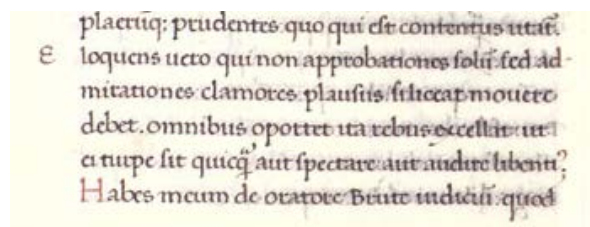
Programa decoratiu 1 (ff. 1-128r)

Íncipit: (ff. 1r, 46v, 107v) En majúscules, en alternança de tinta blava i vermella, amb “:” i “.” decoratius.

Inicials secundàries: (ff. 1-128r + 130r - 133r) Excepte la inicial que apareix al foli 108r (que segueix el segon programa decoratiu), totes les inicials estan realitzades en la mateixa tinta marró que el cos del text, i estan situades a la primera línia vertical de la columna supletòria esquerra. Al f. 45v apareix una inicial sencundària en tinta vermella, dins el quadre de la pauta i no en la columna supletòria.

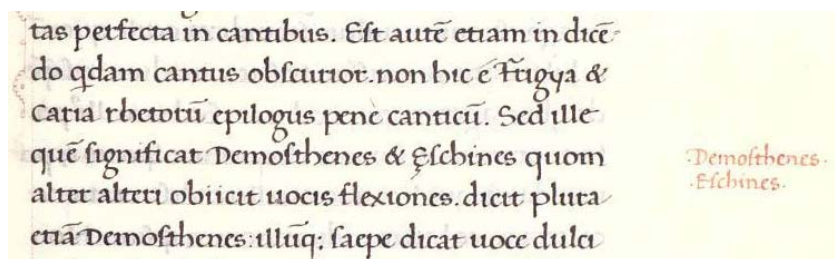
Detall de la inicial secundària del fol. 107v. Font: Biblioteca Cervantes Virtual.

Detall de la inicial secundària en tinta vermella del fol. 45v. Font: Biblioteca Cervantes Virtual.

Les tres obres que conformen aquest programa decoratiu contenen molta decoració marginal de lectura, amb cos de lletra i color diferents, però totes amb lletra humanística acurada, raó per la qual es difícil poder distingir (especialment en el cas de les anotacions en la mateixa tinta marró, amb lletra molt més petita que la resta) si es van realitzar durant la fase de còpia del manuscrit, per una altra mà⁶, o són marques o notes d'un lector lletrat.

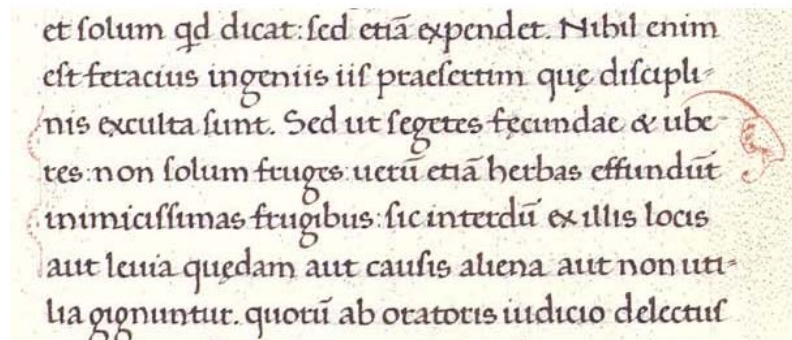
Auctores i temes: (ff. 1r-128r) Apareixen als marges del text, en tinta vermella, aparentment amb la mateixa mà que la resta del text, cosa que ens fa pensar que es tracta de notes realitzades en el moment de la còpia, a la manera d'un llibre didàctic.

Detall dels temes i auctores en vermell, del fol. 11r. Font: BiPaDi

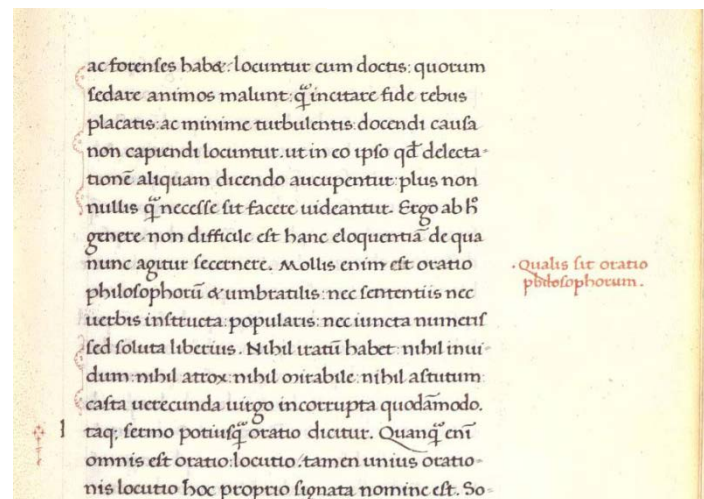
⁶ Tal i com les considera L. Rubio (1960: 235).

Manícules, “sanefes” i “creus”: (ff.1r-128r) Marques de lectura, en tinta vermella, molt ben elaborades per a ser marques de lector i amb el mateix tipus de tinta que la que s'utilitza per als *auctores* i temes que apareixen als marges; semblen formar part de la fase de la còpia.

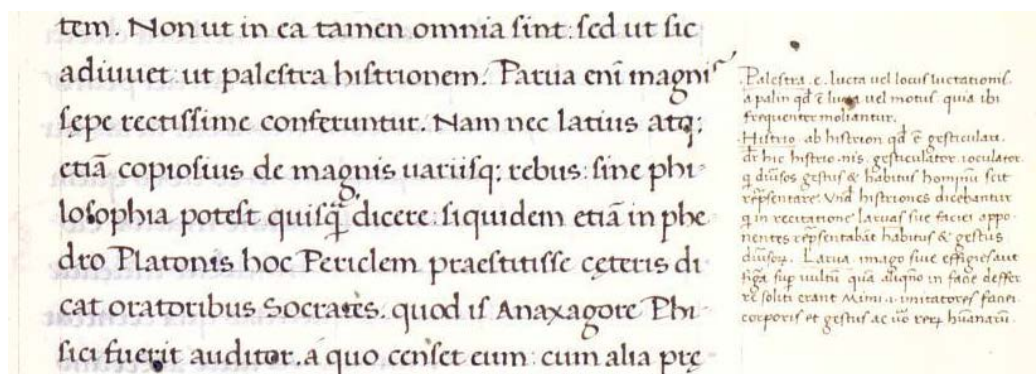

Detall de la manícula i la sanefa de lectura, del fol. 9v. Font: Biblioteca Cervantes Virtual.

Detall dels temes i *auctores* en vermell, i de la creu i la sanefa de lectura, del fol. 12r. Font: BiPaDi

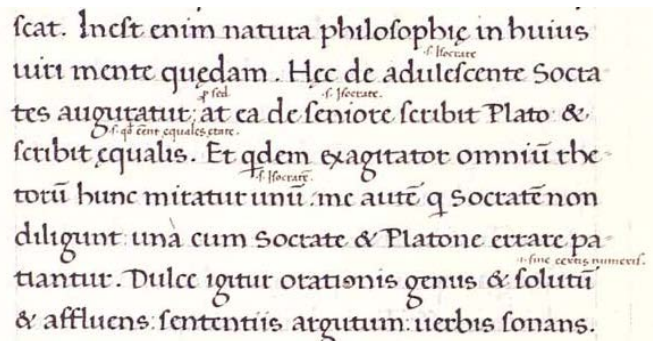
Glosses: (ff. 1-128r) Anotacions explicatives als marges, en tinta marró i cos de lletra més petit que la resta del text, però amb un tipus de lletra molt elaborada i pulcra. La paraula que es glossa porta un crida al text en color vermell, i, al marge, apareix subratllada en vermell.

Detall de les glosses del fol. 3r (per la qualitat de la imatge, el subratllat de la paraula glossada és a penes visible, així com la crida al text). Font: BiPaDi

Afegits: (ff. 1-128v) Correccions, esmenes i afegits del copista als marges, en tinta marró i cos de lletra més petit, marcats al text amb una crida en el mateix color marró. Trobem correccions, oblits i notes (amb diferents marques al text).

Notes a l'interliniat: Al text, apareixen també notes entre els renglons del text, en color marró i un cos de lletra més petit (ex. f. 8v), que semblen notes i no oblits, amb lletra també molt acurada.

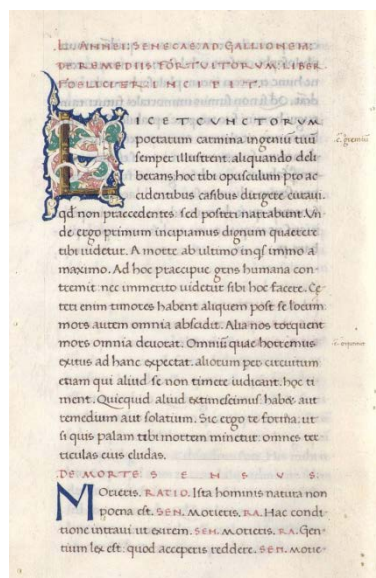

Detall de les notes a l'interliniat del fol. 8v. Font: Biblioteca Cervantes Virtual.

Programa decoratiu 2 (ff. 128v-133v)

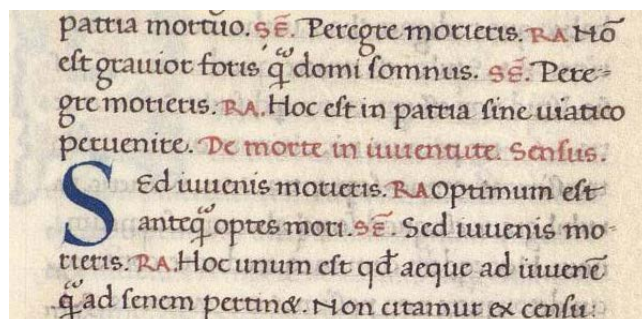
Íncipit: (f. 128v) En majúscules, com si fossin versaletes (més petites que en la primera part) en la mateixa tinta que la resta del text o amb tinta vermella, amb “:” decoratiu i una separació entre lletres més gran que a la resta del text i en els altres íncipits.

Inicials secundàries: (ff. 108r + 128v-133v) Excepte una inicial que apareix al f. 130r i una altra al f. 133r (que segueixen el primer programa decoratiu), totes les inicials d'aquest estan realitzades en tinta blava, sense decoració complementària i ocupen dues unitats de pauta.

Detall del fol. 128v.
Font: BiPaDi.

A excepció dels dos afegits al marge (amb crida al text) en tinta marró al f. 128v, en aquest segon programa decoratiu no hi ha cap nota marginal, ni manícules o sanefes, però totes les paraules destacades (*auctores* i títols d'obres) es troben inserits al text, en tinta vermella i en la mateixa lletra que la resta del text (excepte en el f. 128v, que apareix en versaletes). A més, també inserides en el text apareixen les abreviatures *sen* [*sensus*] i *ra* [*ratio*]), en majúscules de tipus uncial i tinta vermella.

Detall de les inicials secundàries, *auctores* i abreviatures *sen/ra* al fol. 129v. Font: BiPaDi.

Altres dades

Pautat: Tots els folis (incloent la guarda posterior) estan pautats. Trobem un tipus de pautat que recorda l'esquema 31 de Dérolez, en què les línies horitzontals de la pauta no depassen la caixa d'escriptura i només les línies verticals de justificació, juntament amb les columnes supletòries, s'estenen fins als extrems del foli.

Materials de la pauta: punta de plom.

Perforacions: Al volum apareixen perforacions en les línies fonamentals verticals de la justificació de la pauta, en alguns quaderns a la part inferior i, en d'altres, a la part superior. Les perforacions apareixen molt a prop del tall, raó per la qual algunes no es veuen (han quedat tallades). Atès que hi ha línies de guia per renglons, podem considerar que també hi haurien perforacions laterals, però no es veuen perquè es deuen haver tallat.

Reclams: No apareixen reclams en tot el volum.

Signatures de quadern: Trobem signatures de quadern de tipus alfanumèric (*vid. supra*).

Centre de plec: Entre els quaderns I i XVI, l'estructura del centre del plec és 4/4; a l'últim quadern (XVII), el centre del plec es troba a 3/3 (*vid. supra*).

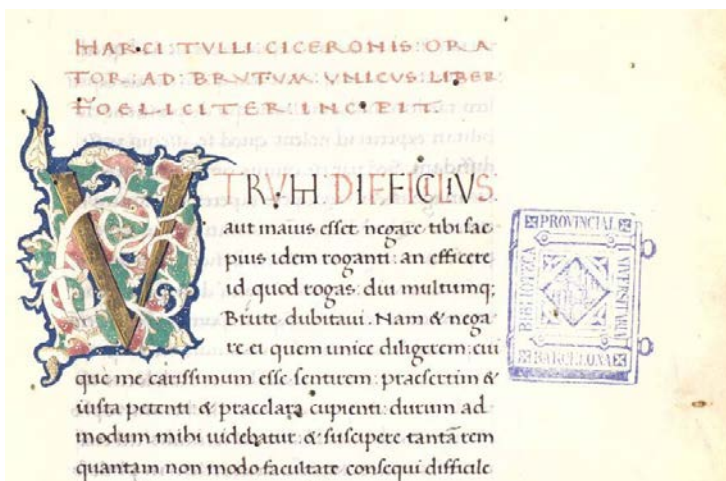
Primera línia escrita damunt la pauta superior o en blanc?: En tot el volum, la primera línia està escrita damunt la pauta superior.

Antic(s) posseïdor(s)

Sabem pel catàleg online (al de Miquel Rosell no hi apareix informació al respecte), que el manuscrit prové del convent de Sant Josep de Barcelona, tal i com consta en els catàlegs d'aquesta institució que també es conserven a la Biblioteca Universitària de Barcelona (Ms. 1359, p. 155 i Ms. 1361, f. 124v), atès que la signatura amb què s'hi refereixen al manuscrit (L-334) apareix escrita al lateral superior extern de la relligadura anterior. No disposem, però, de cap altra informació sobre com va arribar el volum a la Biblioteca Universitària Provincial de Barcelona (tot i que podem suposar, com ja hem apuntat anteriorment, que va canviar de mans com a conseqüència de la desamortització de 1937), ni tampoc d'antics propietaris anteriors a l'arribada del volum al convent.

Persones o institucions vinculades

L'única anotació d'institucions present al volum és el segell de la Biblioteca Provincial Universitaria de Barcelona, que hi apareix 12 vegades, sempre als marges, sense dificultar la lectura. Es troben als ff. 1r (dos cops), 13r, 21r, 24r, 39r, 58r, 61r, 65r, 79r, 107r i 133v.

Detall del fol. 1r, amb el segell de la Biblioteca Provincial Universitària de Barcelona. Font: BiPaDi.

Altres obres al volum

No hi ha cap obra al volum, llevat de les llatines esmentades (tampoc als folis de guarda), a banda de les notes de lectura, marques, afegits, correccions i manícules (*vid. supra*). Al foli de guarda contemporani a la còpia només apareixen l'olim (20-3-13) en llapis vermell, cancel·lat, i la nova signatura del manuscrit, Mss. 12.

CONTINGUT DEL MANUSCRIT

I. Ordre en el volum: Primera obra
Fols.: 1r-46r.

A la còpia:

Autor: Marci Tvlli Ciceronis

Títol: Ad Brvtvm

ÍNCIPIT / ÈXPLICIT

Rúbrica (fol. 1r): MARCI : TVLLI : CICERONIS : ORA/ TOR : AD : BRVTVM : VNICVS : LIBER:/ FOELICITER : INCIPIT.

Íncipit (fol. 1r): V⁶TRVM : DIFFICILIVS :/ aut maius esset negare tibi... (Al catàleg apareix «maior» en comptes de «maius»).

ÈxPLICIT (fol. 46r): uerecundia negandi scribendi me impru/ dentiam suscepisse;

Colofó (fol. 46r): . MARCI . TVLLII : CICERONIS : ORATOR/ AD : BRVTVM : LIBER : EXPLICIT : FOe/ L I C I T E R.

II. Ordre en el volum: Segona obra
Fols.: 46v-107r.

A la còpia:

Autor: Marci Tvllii Ciceronis

Títol: Brvtvs

ÍNCIPIT / ÈXPLICIT

Rúbrica (fol. 46v): MARCI : TVLLII : CICERONIS : BRVTVS :/ INCIPIT : FOeLICITER : LIBER : VNICVS :

Íncipit (fol. 46v): Q⁶VOM : E : CILICIA :/ decedens rhodum uenissem...

ÈxPLICIT (fol. 107r): est concursatio magis oportu/ norum :-. (Al catàleg apareix «opportunorum» en comptes d'«oportunorum»).

Colofó (fol. 107r) : . MARCI . TVLLII . CICERONIS . BRVTVS ./ EXPLICIT . FOeLICITER.

III. Ordre en el volum: Tercera obra
Fols.: 107v-128r.

A la còpia:

Autor: Marci Tvllii Ciceronis

Títol: De Senectvte

ÍNCIPIT / ÈXPPLICIT

Rúbrica (fol. 107v): . MARCI . TVLLII . CICERONIS . DE . SE/ NECTVTE . AD .
ATHICVM . LIBER/ I N C I P I T.

Íncipit (fol. 107v): O⁶ TITE : SI : QVID : EGO:/ adiuto curam.ue leuasso... (Al catàleg apareix «adiuro» en comptes d'«adiuto»).

ÈxPLICIT (fol. 128r): te experti pro/ bare p o s s i t i s;

Colofó (fol. 128r): . MARCI : TVLLII : CICERONIS : DE/ SENECTVTE : AD :
ATHICVM : LI/ BER : EXPLICIT : FOELICITER.

IV. Ordre en el volum: Quarta obra
Fols.: 128v-133v.

A la còpia:

Autor: L. Annei Senecae

Títol: Ad Gallionem De Remediis Fortvitorvm

ÍNCIPIT / ÈXPPLICIT

Rúbrica (fol. 128v): . L. ANNEI : SENECAE : AD : GALLIONEM:/ DE :
REMEDIIS : FORTVITORVM : LIBER/ FOELICITER : INCIPIT.

Íncipit (fol. 128v): L⁵ICET : CVNCTORVM :/ poetarum carmina...

ÈxPLICIT (fol. 133v): Vides autem q(uod) domi sit ista foelicitas rara :-.

Colofó (fol. 133v): . LVCII : ANNEI : SENECAE : DE : REMe/ DIIS :
FORTITVITORVM : AD : GALLIO/ NEM : EXPLICIT : FOELICITER.

Manuscrits consultats

Ciceró, *Seleccions*, M.T. *Ciceronis Orator ad Brutum; Brutus; De senectute ad Athicum. L. Annei Senecae ad Gallionem De remediis fortuitorum*, Barcelona: Biblioteca de la Universitat de Barcelona, Ms. 12, [1450-1470].

Índice de los autores y de sus respectivas obras, que existen en la Biblioteca de San José, C.D., de la ciudad de Barcelona, Ms. 1359, s. XIX.

Índice de los libros, por los nombres de los autores, de la Biblioteca de los Carmelitas Descalzos, de Barcelona, Ms. 1361, s. XIX.

Bibliografia

Derolez, Albert, *Codicologie des manuscrits en écriture humanistique sur parchemin*, Turnhout: Brepols, 1984, 2 vols.

Garrido Valls, Josep-David, «L'escriptura humanística al Principat de Catalunya», *Faventia* 25/2, 2003, pp. 139-169.

Mayer, Marc. «Manuscrits de biblioteques renaixentistes il·lustres a la biblioteca universitària de Barcelona» a *Miscel·lània Aramon i Serra: estudis de llengua i literatura catalanes oferts a R. Aramon i Serra en el seu setantè aniversari*, vol. II, Barcelona: Curial, 1980, pp. 335-358.

Medina, Jaume, «Sobre la presència de Ciceró als Països catalans. Segles XI-XIV», [últim accés: 10/06/2014], a: http://www.hottopos.com/convenit7/medina.htm#_ftn6

Miquel Rosell, Francisco, *Inventario general de manuscritos de la biblioteca universitaria de Barcelona I, 1 a 500*, Madrid: Direcciones generales de enseñanza universitaria y de archivos y bibliotecas, 1958, 4 vols.

Rubio, Lisardo, «Un importante códice de Cicerón en la Biblioteca Universitaria de Barcelona», a *Emérita*, 28/2 (1960), pp. 225-239.

Ruiz, Elisa, *Introducción a la codicología*, Madrid: Fundación Germán Sánchez Ruipérez, 2002.

Villalba Varneda, Pere, «Una nova col·lació del tractat *De senectute* de Ciceró (Ms. 12, Biblioteca Universitària de Barcelona)», a *Faventia* 20/2, 1998, pp. 115-127.

Webgrafia

Biblioteca Cervantes Virtual [últim accés: 13/06/2014], a:

<http://bib.cervantesvirtual.com/servlet/SirveObras/p197/09255177522461195532268/index.htm>

Biblioteca Patrimonial Digital de la Universitat de Barcelona, BiPaDi [últim accés: 13/06/2014], a: <http://bipadi.ub.edu/cdm/ref/collection/manuscrits/id/1036>

British Library, *Catalogue of Illuminated Manuscripts* [últim accés: 10/06/2014], a: <http://www.bl.uk/catalogues/illuminatedmanuscripts/glossary.asp>

Exposició virtual del web del CRAI UB [últim accés: 13/06/2014], a: <http://www.bib.ub.edu/fileadmin/bibs/reserva/vitrines/vitrinaitalia.htm>

Muzerelle, Denis, *Dictionnaire codicologique* [últim accés: 13/06/2014], a: <http://vocabulaire.irht.cnrs.fr/>

Philobiblon [últim accés: 13/06/2014], a: http://bancroft.berkeley.edu/philobiblon/index_ca.html